

KUNST UND PLATTENBAUSIEDLUNGEN IN WIEN

VERA KAPELLER (ED.)

VERLAG DER ÖSTERREICHISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN 2017

RECENZE
PUBLIKACE

Obsáhlá publikace vydaná péčí rakouské Akademie věd se věnuje uměleckým dílům na vídeňských sídlištích od konce II. světové války až do osmdesátých let 20. století, kdy éra panelových sídlišť ve Vídni skončila. Historie výstavby vídeňských panelových sídlišť, jak ji kniha v úvodu popisuje, je na první pohled pozoruhodně podobná tomu, co známe z našich měst. I zde byla na počátku tíživá bytová nouze, málo peněz a přesvědčení, že město lze stavět podobně, jako se vyrábějí auta. I zde se fordovský „domostroj“ rozjel na přelomu padesátých a šedesátých let. Obdobně jako se o to pokouší ti, kdo se snaží popsat historii československých sídlišť, také kniha o vídeňských sídlištích rozlišuje několik „generací“ sídlišť: první generace ze šedesátých let se vyznačuje menšími projekty s řádkovou zástavbou, následuje generace megasídlíšť, která usilují o maximální racionalizaci a dokonalé využití možností prefabrikace konstrukčního systému, a konečně třetí generace od konce sedmdesátých let se pokouší překonat zakletí primitivní prefabrikace a příložíkového urbanismu, a posléze hledá inspiraci v uzavřené blokové zástavbě a postmodernistickém eklekticismu.

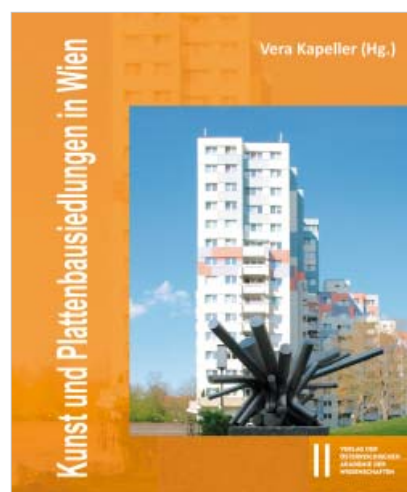
Vídeňská panelová sídliště měla podle autorů publikace dva hlavní místní inspirační zdroje. Odkazují k tradici sociálního bydlení meziválečné Rudé Vídne, ale přetrvává v nich i Gesamtkunstwerk Gottfrieda Sempera představovaný v rakouském prostředí osobností Otto Wagnera. Tyto dva zdroje se střetly v poválečné Vídni, fyzicky poničené válkou a morálně devastované obdobím nacismu. Autoři popisují, jak se městská správa pokoušela v sídlištích vyjádřit novou syntézu modernistické architektury a urbanismu s humanitními ideály vyjádřenými jazykem uměleckých děl. Zmiňují i rozdílné reakce umělců, kteří byli vyzváni k účasti na vstupu výtvarných děl do prostředí sídlišť: od těch, kteří bezesbytku přijali zadání přispět výtvarným dílem k so-

ciální misí masového prefabrikovaného bydlení, přes ty, kteří tvořili specificky pro sídliště a snažili se ve svých dílech zachovat si svůj vlastní umělecký názor, až po představitele nonkonformní avantgardy, kteří se na umělecké „výzdobě“ sídlišť prostě odmítli podílet. Umělci, kteří pro vídeňskou radnici na sídlištích pracovali soustavněji, prošli většinou školením pedagogů ovlivněných érou Rudé Vídne a na ni navazujícím poválečným hnutím Kunst am Bau.

Město Vídeň prosazovalo umístění uměleckých děl do obytných sídlišť jako součást osvětové kulturní politiky, aniž by se ale pokoušelo zjišťovat, co si o tom myslí jejich obyvatelé. Městská správa tudíž sama rozhodovala o výběru umělců, ale také výrazně ovlivňovala umělecká díla tematicky a kladla i požadavky na jejich formu a výraz. Umění na sídlištích přesto není uniformní, snad díky odborně zasvěceným městským úředníkům a díky počtu umělců, kteří svá díla na sídlištích umisťovali. Od počátku se totiž uplatňovali příslušníci různých uměleckých směrů diferencující se poválečné rakouské výtvarné scény. Koncem padesátých let, tedy v době nástupu masového prefabrikovaného stavění, město jako objednatel uměleckých děl dokonce začalo předbíhat obecný vkus široké veřejnosti, a tak se na vídeňských sídlištích z té doby začala objevovat díla abstrakcionistů, experimentalistů a posléze i nového realismu.

Ti umělci, kteří osvětářskou politiku městské správy přijali, snažili se svá díla integrovat do architektury a urbanismu sídlišť. Autoři knihy dokumentují výsledky jejich snažení a pomocí umělecko-historické kritiky je analyzují, aniž by se je ale snažili nějak subjektivně soudit.

Typickým místem vstupu výtvarného umění do sídlišť byla průčelí domů, domovní vstupy, volná plastika a fontány. Zvláštní postavení měla „domovní znamení“, která – obdobně jako u nás v době sorely – měla individualizovat

vchody jinak jednotvárných průčelí, a také napomoci orientaci zvláště dětí. Na rozdíl od domů na československých sídlištích se domovní znamení na jejich vídeňských protějšcích umisťovala ještě v sedmdesátých letech.

Knihou velmi podrobně představuje umělecká díla na jednotlivých vídeňských sídlištích v členění podle druhů uměleckých artefaktů, uměleckého proudu, k němuž se dílo zařazuje, a pomocí přiložených detailních polohopisných plánů i podle umístění na jednotlivých sídlištích. Cituje také dobové názory umělců a kritiků na umisťování uměleckých děl do prostředí sídlišť, včetně konstruktivistů, kteří jakékoliv artefakty v prostoru vytvořeném architekty odmítali se zdůvodněním, že sama architektura je uměním. Vnášení výtvarných děl do ní je jakousi parafází přilepování ornamentů na stavby, o kterém psal Adolf Loos ve své slavné eseji Ornament a zločin již v prvním desetiletí 20. století.

Zajímavé je, že umělecká díla zůstala součástí nově budovaných vídeňských sídlišť panelových domů vlastně po celou dobu, kdy byla stavěna, a i poté, kdy město přešlo na budování obytných celků technologiemi, které už nevyužívaly uniformitu paneláků.

Součástí, i když poměrně stručnou, je exkurs mimo Vídeň, do zemí střední Evropy. Věnuje se základnímu tématu knihy, tedy vstupu výtvarného umění do sídlišť, především v blízké Bratislavě a východním Německu. Omezuje se ale jen na akce, které prvky umění vnášely do již hotových a obývaných sídlišť, takže pomíjí socialistické snažení poskytovat lidem umění jako součást obytného prostředí, které jsme zaznamenali u nás hlavně v padesátých a šedesátých letech. Autoři knihy údaje o umění na sídlištích mimo Vídeň zřejmě čerpali z fragmentárně získaných sekundárních zdrojů, takže tato část knihy není nijak vyčerpávající a informace v ní uvedené nejsou zcela spolehlivé (Street Art na Jižním Městě v Praze).

Shromáždění dostupných dat o umění na vídeňských sídlištích a jejich podrobnou grafickou dokumentaci s komentáři expertů autoři doplnili vlastním sociologickým šetřením. V něm zjišťovali od obyvatelů čtyř vídeňských sídlišť, jak vnímají artefakty, kolem nichž každý den chodí, a zda se s nimi nějak identifikují. Výsledky šetření naznačují, že dochované artefakty nebyly povětšinou současnými obyvateli (šetření probíha-

lo v roce 2009) vůbec vědomě vnímány a jakkoliv oceňovány, že byly prostě považovány za všední součást sídliště. Tam, kde respondenti na artefakty vyjádřili nějaký názor, byla pozitivněji vnímána realistická zobrazení nejlépe přírodních prvků, naopak abstraktní umění bylo hodnoceno spíše negativně. V protikladu k převažujícímu nezájmu o umělecká díla ve veřejném prostoru respondenti věnovali daleko více pozornosti kvalitě zeleně a údržby v těchto prostorech. V návaznosti na tyto poznatky autoři v závěru knihy uvažují, zda permanentně instalovaná umělecká díla jsou přinejmenším v současnosti správnou odpovědí na téma artefaktů na sídlištích, zejména když se v posledních desetiletích přítomnost umění v městském veřejném prostoru posunula od trvale zabudovaných objektů k přechodným instalacím a procesům. Úvahu zakončuje otázka, zda by nebylo načase hledat jiné nové formy přítomnosti umění v obytném prostředí.

Práce o umění v panelových sídlištích je pro česká a slovenská města velmi zajímavá a podnětná. Především je dalším svědectvím o nesmyslnosti (snad už pomíjejícího) mýtu o panelových

sídlištích jako fenoménu evropského „Východu“. I pro ty, kdo tomuto mýtu nepodléhají, může být překvapením, že výstavba sídlišť v „západní“ Vídni zaznamenala obdobné vývojové fáze, jako tomu bylo ve „východním“ Československu, a že dokonce i umělecké intervence v nich mají dosti podobnou historii. A konečně se zdá, že se sídliště stávají předmětem zájmu odborníků nejen u nás, a že se po jejich glorifikaci a následném odsouzení a přehlížení nastupuje zde i jinde čas k jejich objektivnímu poznání a pochopení jejich hodnot i problémů: o tom svědčí například probíhající úspěšná výstava Bydliště: panelové sídliště v pražském Uměleckoprůmyslovém muzeu. Zájem odborníků i veřejnosti snad nakonec povede také k prosazení změn, které ze sídlišť udělají rovnocenné, byť i odlišné části měst, namísto jejich pohrdlivého nálepkování jako „periferie“.

[KAPELLER, Vera (ed.) – HUEMER, Johannes – WIESENTHAL, Elisabeth. *Kunst und Plattenbausiedlungen in Wien*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften: 2017, ISBN 13: 978-3-7001-8122-4]

prof. Ing. arch. Karel Maier, CSc.